

HƏYAT BİLGİSİNİN TƏDRİSİ METODİKASI
METHODOLOGY OF TEACHING KNOWLEDGE OF THE WORLD
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВНИЯ ПОЗНАНИИ МИРА

TƏLİM PROSESİNDƏ ELMİ DÜNYAGÖRÜŞÜN AŞILANMASI

UOT 37.01.

Mirsədəf Qiyas qızı Ağayeva

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

ORCID: 0009-0005-3482-6702

E-mail: agayeffa13@gmail.com

<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v25.i4.24>

Açar sözlər: təlim prosesi, elmi dünyagörüşü, həyat bilgisi, pedaqoji metodika, rəqəmsal təhsil

Ключевые слова: учебный процесс, научное мировоззрение, основы жизни, педагогическая методика, цифровое образование

Key words: learning process, scientific worldview, life science, pedagogical methodology, digital education

Müasir təhsil sistemi qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də gənc nəsildə elmi dünyagörüşün formalaşdırılmasıdır. Elmi dünyagörüşü – yəni, insanın həyat, təbiət və cəmiyyət hadisələrinə elmi baxışı dünyagörüşü şəxsin dünyanı anlama tərzini müəyyən edir və onun gələcək inkişafına yön verir. Pedaqoji ədəbiyyatda qeyd olunur ki, elmi dünyagörüşün formalaşması birbaşa insanın elmi biliklərə yiyələnməsindən və əqli tərbiyədən asılıdır. Elmi dünyagörüşü insanda özünə inam yaradır, ona ətraf aləmdə baş verən hadisələri düzgün dərk etməyə imkan verir.

Təhsil prosesində elmi dünyagörüşünün aşılınması erkən yaşlardan başlamalıdır. Məktəbə-qədər dövrdən və xüsusilə ibtidai siniflərdən etibarən şagirdlər elmi yanaşma ilə tanış olur, təbiət və cəmiyyət hadisələrinə rəşional izahlar axtarmağa yönəldilir. Bu məqsədlə bir çox ölkələrin tədris kurikulumlarında erkən siniflər üçün integrasiya olunmuş fənlər mövcuddur. Azərbaycan çərçivəsində “Həyat bilgisi” fənni məhz belə integrativ xarakterli fənlərdəndir və ibtidai siniflərdə şagirdlərə həm sosial, həm də təbiət elmləri üzrə baza bilik və dəyərləri aşılayır. Həyat bilgisi fənninin təlim məqsədlərindən biri şagirdlərdə elmi dünyagörüşün təməllərini formalaşdırmaqdır.

Dünyagörüşü insanın həyat, təbiət və cəmiyyət haqqında fundamental baxışlarının, dəyərlərinin sistemidir. Elmi dünyagörüşü isə varlığı yalnız elmə məlum faktlar əsasında izah edən, hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini elmi prinsiplərlə açıqlayan bir nəzəri baxışlar sistemidir. Başqa sözlə, elmi dünyagörüşü dünyaya obyektiv, sübutlara əsaslanan, məntiqi prizmadan baxmaq deməkdir. Bu cür dünyagörüşü insanın xurafatdan, əsassız inanclardan uzaq durmasına, qarşılaşdığı problemləri və sualları rəşional yolla cavablandırmasına imkan yaradır.

Elmi dünyagörüşün formalaşması təkcə fənn biliyi əldə etməklə məhdudlaşmır, eyni zamanda fəal düşüncə, tədqiqatçılıq, təcrübəyə əsaslanma kimi keyfiyyətlərin inkişafını tələb edir. Tədqiqatlar göstərir ki, elmi şəxs qanun və prinsipləri dərk etməklə yanaşı, elmi dünyagörüşünə yiyələnir, elmi tədqiqatlar aparmaq bacarığı qazanır və elmi fəaliyyətin cəmiyyət üçün dəyərini

anlayırlar. Yəni, müəyyən dünyagörüşü bir növ elmi hazırlığın göstəricisidir və şəxsin mürəkkəb problemləri elmi yolla həll etmə qabiliyyəti ilə sıx bağlıdır.

Elmi dünyagörüş həm fərdin fərdi inkişafına, həm də cəmiyyətin tərəqqisinə töhfə verir. Elmi düşüncəli, geniş dünyagörüşə malik gənclər gələcəyin mühəndisləri, həkimləri, tədqiqatçıları, innovatorlarıdır. XXI əsr bacarıqları sırasında elmi və tənqidi düşüncə xüsusi yer tutur. UNESCO kimi beynəlxalq qurumlar da vurğulayırlar ki, davamlı inkişaf və vətəndaşların fəal iştirakı üçün gənc nəslin elm və texnologiyanın mahiyyətini anlaması, yəni elmi dünyagörüş sahibi olması zəruridir.

Bu prosesin uğuru üçün bir neçə pedaqoji prinsip vacibdir:

— Şagirdyönlü təlim: şagirdlərin passiv dinləyici yox, aktiv tədqiqatçı olmalarını təmin etmək. Məsələn, mühazirə yox, dialoq və müzakirə yolu ilə dərsi qurmaq; sual-cavab metodundan istifadə etməklə şagirdləri düşünməyə sövq etmək.

— Əyanilik və praktiklik: elmi dünyagörüş abstrakt şəkildə formalaşmır – şagirdlər real müşahidələr aparmalı, ətraf mühitdən nümunələr seçməlidirlər. Təlim zamanı əyani vəsaitlərdən, eksperimentlərdən, modellərdən istifadənin nəticəsi olaraq şagirdlər öyrəndikləri elmi nəzəriyyələrin həyatda necə tətbiq olunduğunu dərk edirlər. Məsələn, sadə təcrübələr (su ilə, bitkilərlə, maqnitlə və s.) aparmaqla təbiət qanunlarını müşahidə etmək mümkündür.

— Mərhələli və sistemli yanaşma: ibtidai sinifdə elmi dünyagörüşün təməli qoyulur, yuxarı siniflərdə isə dərinləşdirilir. Hər yaş dövrünə uyğun olaraq mövzuların ardıcıl və integrativ verilməsi vacibdir. Kiçik yaşlarda təbiət hadisələri haqqında sadə, anlaşıqlı izahlar və müşahidələr, yuxarı yaşlarda isə daha mürəkkəb elmi anlayışlar təqdim olunur. Bu cür sistemlilik şagirdlərin dünyagörüşünün tədricən, lakin möhkəm əsaslar üzərində qurulmasını təmin edir.

— Tənqidi düşüncənin inkişafı: elmi dünyagörüş tənqidi yanaşmadan ayrılmazdır. Şagirdlərə hazır bilikləri əzbərlətməklə yanaşı, onları məlumatı sorğulamağa, “niyə? necə?” suallarını verməyə alışdırmaq lazımdır. Belə olduqda, öyrənənlər kor-koranə yox, dərin anlayışla, məntiqi şəkildə mövzunu mənimsəyirlər.

Azərbaycan təhsil sistemində ibtidai siniflərdə tədris olunan “Həyat bilgisi” fənni elmi dünyagörüşün aşılınması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. “Həyat bilgisi” fənni integrativ məzmunu ilə seçilir: burada həm fərd və cəmiyyət (sosial müstəvi), həm də təbiət elmləri (təbiət müstəvisi) ilə bağlı mövzular əhatə olunur. Beləliklə, fənn şagirdlərdə bir tərəfdən vətənpərvərlik, etik dəyərlər, təhlükəsizlik vərdisləri kimi sosial keyfiyyətləri formalaşdırır, digər tərəfdən də ətraf aləm haqqında ilkin elmi bilik və anlayışlar qazandırır.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə qloballaşma, sürətli texnoloji inkişaf və informasiya texnologiyalardan istifadə şagirdlərin dünyagörüşünü müxtəlif təsirlərə məruz qoyur. Sosial şəbəklərin təsiri, qeyri-elmi yanaşmaların geniş yayılması gənc nəslin dünyanı obyektiv şəkildə dərk etməsini çətinləşdirir. Belə bir şəraitdə elmi dünyagörüşün formalaşdırılması pedaqoji sistem üçün həyati zərurətə çevrilir.

Kurikulum islahatları bu məsələnin aktuallığını göstərir. “Həyat bilgisi” fənni şagirdlərdə rəşadətli düşüncə, səbəb-nəticə əlaqələrini anlama və elmi baxış formalaşdıraraq elmi biliklərin həyatda tətbiqinə, həmçinin digər fənlərin öyrənilməsinə zəmin yaradır.

Problemin elmi yeniliyi. Tədqiqat təlim prosesində elmi dünyagörüşün formalaşdırılması na yeni yanaşma təklif edir. Həyat bilgisi fənni əsasında şagirdlərdə elmi biliklərin gündəlik

həyatla əlaqələndirilməsi və rəşional düşüncənin inkişafına yönəlmış innovativ təlim üsulları irəli sürülür.

Problemnin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Təlim prosesində elmi dünyagörüşün aşılınması şagirdlərin hadisə və proseslərə rəşional yanaşmasını, sübuta əsaslanan düşüncə və qərarvermə bacarığını formalaşdırır. Həyat bilgisi fənni bu istiqamətdə mühüm rol oynayaraq şagirdlərə ətraf aləmi elmi baxımdan dərk etmə imkanı yaradır. Elmi dünyagörüşün formalaşdırılması idraki fəaliyyətin inkişafına, təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsinə və şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasına nəzəri əsas verir.

Ədəbiyyat

1. “Həyat bilgisi” fənni üzrə təkmilləşdirilmiş kurikulum. Bakı: ARTİ, 2023.
2. “Həyat bilgisi” fənni kurikulumu (III-IX siniflər üçün). Bakı: ARTİ, 2003.
3. Aderonmu T.S.B., Adolphus T. Students’ Level of Scientific Literacy and Academic Performance in Physics... – IJRIAS, 2021.
4. Cambridge International – Inspiring the scientists of the future.

M.Q.Ağayeva

Təlim prosesində elmi dünyagörüşün aşılınması (həyat bilgisi fənni əsasında)

Xülasə

Məqalədə təlim prosesində şagirdlərdə elmi dünyagörüşün formalaşdırılması probleminə pedaqoji yöndən yanaşılmışdır. Elmi dünyagörüş anlayışı izah edilmiş, onun fərdi inkişaf və cəmiyyətin tərəqqisi üçün strateji əhəmiyyəti vurğulanmışdır. Araşdırmada Həyat bilgisi fənninin ibtidai təhsildə şagirdlərdə elmi düşüncə, analitik yanaşma və tədqiqat bacarıqlarının inkişafındakı rolu təhlil olunur. Əyani müşahidə, praktik fəaliyyət, integrativ yanaşma və tənqidi düşüncənin təşviqi metodları əsasında elmi dünyagörüşün aşılınma yolları göstərilir. Nəticədə müəyyən olunmuşdur ki, erkən yaşlardan elmi dünyagörüşün sistemli və praktik üsullarla aşılınması şagirdlərin təkcə nailiyyətlərinə deyil, həm də onların sosial məsuliyyətli və innovativ düşüncəli vətəndaş kimi formalaşmasına şərait yaradır. Bu istiqamətdə ardıcıl tətbiq olunan pedaqoji yanaşmalar tədris prosesində elmi əsaslandırmanın gücləndirilməsinə, şagirdlərin intellektual potensialının inkişafına dəstək verməyə xidmət edir.

M.K.Агаева

Формирование научного мировоззрения в учебном процессе (на основе предмета «основы жизни»)

Резюме

В статье рассмотрена проблема формирования научного мировоззрения у учащихся в процессе обучения с педагогической точки зрения. Раскрыто понятие «научное мировоззрение», подчеркнуто его стратегическое значение для личностного развития и прогресса общества. В исследовании анализируется роль предмета «Окружающий мир» в

развитии у младших школьников научного мышления, аналитического подхода и исследовательских навыков. На основе методов наглядного наблюдения, практической деятельности, интегративного подхода и стимулирования критического мышления показаны пути формирования научного мировоззрения. В результате установлено, что систематическое и практическое привитие научного мировоззрения с раннего возраста способствует не только учебным достижениям учащихся, но и их становлению как социально ответственных и инновационно мыслящих граждан. Последовательное применение педагогических подходов в этом направлении способствует укреплению научной обоснованности учебного процесса и развитию интеллектуального потенциала учащихся.

M.Q.Agayeva

**Cultivation of scientific worldview in the learning process (based on the “life science” subject)
Summary**

The article examines the problem of shaping a scientific worldview among students within the learning process from an and pedagogical perspective. The concept of a scientific worldview is defined, and its strategic importance for individual development and societal progress is emphasized. The study analyzes the role of the subject “Life Science” in primary education in fostering students’ scientific thinking, analytical approach, and research skills. Based on methods such as visual observation, practical activity, integrative learning, and the promotion of critical thinking, the pathways for cultivating a scientific worldview are presented. The findings show that the systematic and practical cultivation of a scientific worldview from an early age contributes not only to students’ achievement but also to their formation as socially responsible and innovative citizens. Consistently applied pedagogical approaches in this direction serve to strengthen scientific reasoning within the educational process and support the development of students’ intellectual potential.

Redaksiyaya daxil olub: 06.12.2025